

“Nooit wanhopen aan Gods barmhartigheid”¹

Over het verlangen van de monnik

Henry Vesseur osb

“Barmhartig als de Vader”, luidt het motto van het Buitengewoon Jubileumjaar van de Barmhartigheid dat op 8 december 2015 aanving en zal duren tot 20 november 2016. Paus Franciscus uit in de bul *Misericordiae Vultus*, waarmee hij dit jubileum afkondigde, de wens dat de gelovigen dit jaar “met nog meer aandrang geroepen worden de blik gericht te houden op de barmhartigheid om zelf metterdaad teken te worden van het handelen van de Vader”² (MV,3). Mogen monniken die wens ook op zichzelf betrekken en is dit jubeljaar daarom ook *hun* feestjaar?

Het valt op dat de toonaard van de bul *Misericordiae Vultus* nogal pastoraal en missionair is.

De draagbalk die het leven van de Kerk schraagt, is de barmhartigheid. Alles in haar pastoraal handelen zou moeten zijn omgeven door de tederheid waarmee zij zich richt tot de gelovigen: niets van haar verkondiging en haar getuigenis naar de wereld toe mag zonder barmhartigheid zijn. De geloofwaardigheid van de Kerk gaat langs de weg van de barmhartige en medelijdende liefde. De Kerk bespeurt een onuitputtelijk verlangen barmhartigheid aan te bieden. (MV,10)

Wat we in deze visie missen is de rol en de betekenis van contemplatieve gemeenschappen die in Kerk en samenleving geen directe pastorale diensten verlenen. De vraag die wij ons in deze bijdrage stellen is dan ook hoe een monastieke gemeenschap ‘teken is van het handelen van de Vader’. Voor het antwoord gaan we te rade bij Sint Benedictus’ *Regel voor monniken* en onderzoeken we de praktijk van het benedictijns monastieke leven.

Bij het professieritueel en de opname in de gemeenschap werpt de nieuweling zich ter aarde.

© foto: Fleury.

De barmhartige God zoeken

“*Wat verlangt u?*” Deze vraag wordt tot driemaal toe aan iedere kandidaat voor het monastieke leven tijdens zijn of haar proeftijd gesteld. De eerste keer klinkt ze voorafgaand aan de inkleding. Vervolgens bij de tijdelijke professie. En ten slotte nogmaals vóór de eeuwige professie. Telkens luidt het ritueel voorgeschreven antwoord: “*Gods barmhartigheid en opname in uw broederlijke gemeenschap.*”

In het achtenvijftigste hoofdstuk van zijn *Regel voor monniken* vraagt Sint Benedictus zijn novicemeester om er nauwkeurig op toe te zien dat de kandidaat voor het monastieke leven “*werkelijk God zoekt*”. Dat zoeken van God expliciteert hij door er drie criteria aan toe te voegen waaraan dit verlangen volgens hem is af te lezen. De ijver voor het Werk Gods, het gemeenschappelijk gebed, staat voorop. Maar de waarachtigheid van het God-zoeken wordt evenzeer getoetst aan de toeleg op de gehoorzaamheid en het positief dragen van de dagelijkse lasten van het gemeenschapsleven. (vgl. RB 58,7)

Iedereen die opteert voor het monastieke leven komt dus met een verlangen. Dit verlangen moet uitgezuiverd worden, want doorgaans is er sprake van meer dan één motief om in te treden. Die uitzuivering beoogt Benedictus precies door het de nieuweling niet gemakkelijk te maken als hij zich komt aanmelden. Volharding ondanks de afwijzing is op voorhand al een gunstig teken en een bewijs van geschiktheid voor een eerste toelating: de toegang tot het gastenverblijf. Opname in het noviciaat volgt in een later stadium. Daar wordt dan uitdrukkelijk onderzocht of de novice “*werkelijk God zoekt*”.

Godsbeelden loslaten

Het verlangen naar God wordt noodzakelijkerwijs ingegeven en bepaald door een godsbeeld bij de kandidaat. Uit de godsdienstpsychologie weten we dat ons beeld van God primair wordt gevormd door de ervaring die we hebben van

Davide Meindersma, *Op gesprek bij de novicemeester*, illustratie in D. Hanssens osb, *Uitgehoord!* (Heerenveen 2015)

onze ouders.³ Immers, God ‘Vader’ noemen kunnen wij slechts vanuit de ervaring van een biologische vaderfiguur. Maar daarbij treden dan ook alle mogelijke varianten van overdracht en projectie op. God zoeken kan in eerste instantie hierin bestaan dat je in het religieuze op zoek gaat naar een ‘look alike’ van de vaderfiguur. Een Vader-God die lijkt op de ouder van wie je het meest gehouden hebt of onder wie je het meest hebt geleden. Of je zoekt juist een surrogaatvader, omdat je een vaderfiguur miste. En vanzelfsprekend geldt dit *mutatis mutandis* voor God als moeder.

De Schrift openbaart ons God als liefde (vgl. 1 Joh. 4,8.16). Maar welke ervaring van waarachtige, onbaatzuchtige liefde hebben wij in ons leven gehad? Het is moeilijk te verlangen naar wat wij niet kennen. Het gevaar van illusie ligt hier op de loer. Vandaar dat de novicemeester (en de abt) “*nauwkeurig op de nieuweling moet letten*” (RB 58,6). “*Werkelijk*” (*revera*) God zoeken in het monastieke leven veronderstelt dus een proces van loslaten van inadequate godsbeelden. Het gaat om een ‘waarachtigheid’ die geen plaats biedt aan zelfbedrog. De geloofwaardigheid van het monastieke leven zelf staat hier op het spel.

De eerste vraag aan de nieuwelingen luidt daarom: “*Wat verlangt u?*” Het is veelzeggend dat de monastieke traditie dit verlangen naar God ‘vertaalt’ in de rituele formule: “*Gods barmhartigheid en opname in de gemeenschap.*” Daarmee krijgt het zoeken van God een heel specifieke inhoudelijke bepaling. Hier rijst allereerst een beeld van God op, dat getekend is door barmhartigheid. In het Oude Testament, vooral in de Psalmen, keert vaak het bijvoeglijk naamwoord ‘barmhartig’ terug om de natuur van God te beschrijven. Paus Franciscus zegt naar aanleiding hiervan: “De barmhartigheid van God is niet een abstract idee, maar een concrete werkelijkheid waarmee Hij zijn liefde openbaart als die van een vader en een moeder die vanuit het diepste van hun wezen bewogen raken om hun kind.” (vgl. MV, 6) Die barmhartigheid bestaat uit tederheid en medelijden, toegevendheid en vergeving.

De oudste gebedenschat van de Kerk formuleert het op haar beurt zeer puntig als ze ons laat zeggen: “God, Gij toont uw almacht vooral als Gij genadig zijt en barmhartigheid bewijst.”⁴ Gods almacht, waarmee de moderne mens zo’n moeite lijkt te hebben, wordt hier beschouwd als een uiting van barmhartigheid. De almacht van God is een liefdeskwaliteit die zich manifesteert in verantwoordelijkheid voor het welzijn en het geluk van de mens.

Gods barmhartigheid ontvangen

Naar deze barmhartige God verlangt de nieuweling die intreedt. Maar hoe staat het met de gemeenschap van monniken zelf? Immers, het zoeken van God is niet alleen het *Leitmotiv* van de novice. Heel het verdere leven van een geprofepte monnik zal bepaald moeten worden door dit verlangen, wil het authentiek zijn en blijven.

Er is in de *Regel van Benedictus* sprake van een merkwaardige dynamiek als het gaat om het zoeken van God. In het hoofdstuk over het aannemen van de broeders gaat Benedictus ervan uit dat de nieuweling (en de geprofepte) in het klooster God zoekt. Daarmee suggereert hij dat de Heer in het klooster reeds aanwezig is en daar dus ook te vinden moet zijn. Maar in het hoofdstuk over het ontvangen van de gasten verandert het perspectief: de God die binnen gezocht wordt, komt feitelijk van buitenaf naar het klooster toe, en wel in de persoon van de gast. Met een verwijzing naar de evangeliepassage over het Laatste Oordeel (Mat. 25,35), stelt Benedictus: “*Alle gasten die aankomen moeten worden ontvangen als Christus zelf, want Hij zal eens zeggen: ‘Ik kwam als gast en gij hebt Mij opgenomen.’*” (RB 53,1) En bij het ritueel van de gastenontvangst laat Benedictus zijn monniken dit vers uit Psalm 48 (Vulgaatvertaling) zingen: “*Wij hebben, o God, uw barmhartigheid ontvangen in het midden van uw tempel.*” (RB 53,14)

Het zoeken van God is dus niet alleen een beweging van buiten het klooster naar binnen. Het vergt ook ontvankelijkheid van degenen die binnen zijn: bereidheid om de God te ontvangen die, in de persoon van de gast, van buitenaf onafgebroken op hen toekomt. Sterker nog, de nieuweling voor het monnikenleven, die geacht wordt in het klooster waarachtig God te zoeken, blijkt zelf

de barmhartigheid van God binnen te brengen in de kloostergemeenschap. Immers, ook hij wordt aanvankelijk eerst voor enkele dagen in het gastenverblijf, en dus als gast, opgenomen.

Christus, de barmhartigheid van God

Vanuit dit oogpunt kunnen we vaststellen dat het godsbeeld van Sint Benedictus in de meest letterlijke zin van het woord christelijk is. Het zoeken van God manifesteert zich in de context van de benedictijnse spiritualiteit als een zoeken van Christus. Immers, “*niets mag gesteld worden boven de liefde van Christus*” (vgl. RB 4,21; 72,11). De God van de Regel heeft het gelaat van Christus. De Zoon is de openbaring van de barmhartigheid van de Vader. Bij Benedictus zien we een feitelijke identificatie van Christus met de Vader.⁵

Christus wordt ontvangen in de persoon van de gast. Benedictus heeft hierbij een duidelijke voorkeur voor “*de geloofsgenoten, de vreemdelingen en de armen*” (vgl. RB 53,2.15). Als de broeders hun komst vervolgens bezingen als de komst van Gods barmhartigheid, dan maken ze duidelijk hoezeer in elke gast de barmhartigheid van God zelf wordt ‘aanbeden’ (vgl. RB 53,7). In die zin wordt hiermee de openingszin van de bul van paus Franciscus bevestigd: “Jesus Christus is het gelaat van de barmhartigheid van de Vader.” (vgl. MV,1)

Gods barmhartigheid in de gemeenschap

Op de vraag naar de inhoud van het verlangen van de kandidaat voor het monastieke leven geeft het Rituale een tweeledig antwoord: 1) Gods barmhartigheid en 2) opname in de broederlijke gemeenschap. Dit lijken twee onderscheiden doelstellingen. Op het eerste gezicht duiden ze eerder op een tegenstelling, maar niets is minder waar. Gods barmhartigheid en de opname in de gemeenschap zijn de twee realiteiten die samen de ene God-menselijke werkelijkheid van het monastieke leven uitmaken. Deze formulering suggereert dat de barmhartigheid van God te vinden is *in* de gemeenschap van de broeders of zusters. Dit ligt in het verlengde van wat we hierboven reeds duiden met betrekking tot de drie criteria die het zoeken van God nader bepalen: ijver voor het werk Gods, voor de gehoorzaamheid en voor het dragen van de dagelijkse lasten. De communiteit vormt in al haar menselijkheid het ‘lichaam’ waarin de goddelijke barmhartigheid zich incarneert.

De *Regel van Benedictus* geeft een verrassend realistisch beeld van de menselijkheid van de toenmalige monastieke gemeenschap. Zelf was Benedictus ooit het slachtoffer van een poging tot vergiftiging door broeders die hem aanvankelijk tot hun abt hadden gekozen. Toch kon hij zelfs in die situatie niet anders dan de kwaadwilligen Gods barmhartigheid toewensen.⁶ Benedictus koesterde echter vanaf die tijd geen enkele illusie meer. Zo gaat hij ervan uit dat de abt te maken kan hebben met een onrustige en ongehoorzame kudde die ziekelijk gedrag vertoont. (vgl. RB 2,8) Kwaadwilligen zijn er (RB 64,5) en trouwelozen ook (RB 28,7). Zelfs valse broeders, maar Benedictus wil dat ook

Davide Meindersma, *Alle gasten worden ontvangen als Christus zelf*, illustratie in D. Hanssens osb, *Uitgehoord!* (Heerenveen 2015)

die verdragen worden (vgl. RB 7,43). Onder de broeders en zusters zijn er voorts hardleersers en minder ontwikkelde leerlingen (vgl. RB 2,12) te vinden. De abt heeft de zorg voor “ongebreidelde en ongedurige geesten, naast gehoorzame, zachtaardige en geduldige karakters” (RB 2,25). Maar ook nalatigen en minachters van de tucht ontbreken nooit. Verder leven er in het klooster edele en verstandige karakters, samen met ‘kwade, hardnekkige, trotse en ongehoorzame geesten’ (vgl. RB 2,27-28). Onder de monniken kan ook een geest van hebzucht heersen (vgl. RB 33,6-7; 54,3-4; 55,16-18) en na-ijver valt nooit uit te sluiten (RB 55,21).

De Goede Herder

In deze gegeven situatie wordt de abt op het hart gedrukt “*zich dienstbaar te maken aan de gesteltenis van velen*” (RB 2,31). Daarbij moet hij “*onbaatzuchtig, matig en barmhartig zijn, en altijd late hij de barmhartigheid het winnen van de rechtvaardigheid, opdat hij dit zelf ook eens wedervaren mag. Laat hij het kwaad haten, maar de broeders liefhebben.*” (vgl. RB 64,9-11) Dit vergt een bijna bovenmenselijke attitude: “*nu eens de gestrengheid van de meester, dan weer de liefde van de vader tonend*” (RB 2,24).

De barmhartigheid toont zich dus op bijzondere wijze in de persoon van de abt die aan het hoofd staat van de monastieke gemeenschap. De cenobitische monnik stelt zich immers van meet af aan *“onder een regel en een abt”* (RB 1,2). De abt krijgt in diezelfde Regel de rol van *“vertegenwoordiger van Christus”* (RB 2,2). Hij wordt *“heer en abt genoemd [...] uit eerbied en liefde voor Christus”* (RB 63,13). Het bijbelse beeld dat Benedictus daarbij voor ogen heeft, is dat van de herder. Tot viermaal toe benadrukt hij in het tweede hoofdstuk van de Regel de gave van het herderschap als een van de hoedanigheden die de abt moet bezitten. En om aan te geven hoezeer de abt bezorgd moet zijn voor de broeders die hebben misdaan en als verweesden ronddwalen, verwijst Benedictus naar het voorbeeld van de Goede Herder, Christus, die *“de negenennegentig schapen in de bergen achterliet om het ene schaap, dat verdwaald was, te gaan zoeken. Met diens zwakheid had Hij zoveel medelijden, dat Hij het op zijn heilige schouders wilde nemen om het zo naar de kudde terug te dragen.”* (RB 27,8-9)

Het is opvallend – en ontroerend! – hoezeer Benedictus midden in de zogenaamde ‘strafcodex’ van de Regel, de nadruk legt op de liefdevolle zorg die de abt aan de dag moet leggen jegens de zwakheid van de broeders. De beschrijving van het medelijden getuigt van een fijn ontwikkeld aanvoelingsvermogen en is als zodanig uniek in de Regel. Hier tekent Benedictus op fijngevoelige wijze het ambt van de abt als incarnatie van de barmhartigheid van de Goede Herder.

Zorg voor elkaar

De *Regel van Benedictus* kenmerkt zich door een grote humaniteit. Ondanks de hoge doelstelling, een *“oefenschool te stichten voor de dienst van de Heer”*, wil Benedictus niets bepalen dat te moeilijk of te zwaar is (vgl. RB prol.,45). De enige gestrengheid die zich zou kunnen voordoen, staat altijd in dienst van de verbetering van fouten en het *“behoud van de liefde”* (RB prol.,46-47). In het zevende hoofdstuk, over de trappen van nederigheid, schetst Benedictus het leven van de monnik als een levenslange groei naar de volmaakte liefde tot God. *“Hij handelt niet langer uit angst voor de hel maar uit liefde tot Christus en gedreven door de gewoonte zelf om het goede te doen en door de vreugde die hij vindt in de deugd.”* (vgl. RB 7,69) Het zoeken van God culmineert uiteindelijk dus in het leven van volgroeide liefde. In de liefde die Christus ons heeft betoond en voorgeleefd. Hij is de incarnatie van de goddelijke liefde en als zodanig het beeld van de barmhartige Vader. Vandaar dat Benedictus bij herhaling zijn monniken voorhoudt dat zij niets moeten stellen boven de liefde van Christus (RB 4,21; 72,11; vgl. RB prol.,3.28; RB 4,10.50.72; 5,2).

Oefenschool van de geïncarneerde liefde – zo zou je het klooster van Benedictus daarom kunnen noemen. Zelf noemt hij haar ook een ‘werkplaats van het geestelijk ambacht’ (vgl. RB 4,75.78). In een werkplaats zijn ook werktuigen nodig. In hoofdstuk vier van de Regel somt Benedictus er vierenzeventig op. Naast de tien geboden van het Oude Testament zijn er ook de

Davide Meindersma, *De ziekenbroeder*, illustratie in D. Hanssens osb, *Uitgehoord!* (Heerenveen 2015)

nieuwtestamentische werken van lichamelijke en geestelijke barmhartigheid: “de armen verkwikken, naakten kleden, zieken bezoeken, doden begraven, in beproeving te hulp komen, bedroefden troosten” (vgl. RB 4,14-19). En als laatste instrument van goede werken stelt Sint Benedictus dat de monnik “*nooit aan Gods barmhartigheid [moet] wanhopen*” (RB 4,74).

Oefenschool van barmhartigheid

Het klooster, de monnikengemeenschap, is een atelier van barmhartigheid. En zoals de abt “*zijn eigen broosheid altijd indachtig [moet] zijn en bedenken dat men het geknakte riet niet mag breken*” (RB 64,13), zo zullen ook de broeders onderling “*elkanders zwakheden, lichamelijke zowel als morele met het grootste geduld verdragen*” (RB 72,5). En leggen zij zich “*op onbaatzuchtige wijze toe op de broederliefde*” (RB 72,8).

Deze houding komt voort uit het feit dat de zorg voor de zwakken in de gemeenschap zelf weer gebaseerd is op de reeds eerder aangehaalde passage

over het Laatste Oordeel in het evangelie volgens Matteüs. De zieken moeten gediend worden *“als Christus in eigen persoon, daar deze immers heeft gezegd: ‘Ik was ziek en gij hebt Mij bezocht.’”* (RB 36,1-2) De identificatie van de armen, zwakken, vreemdelingen en zieken met Christus, maken hen tot voorwerp van liefdevolle zorg. Ook aan kinderen en ouderen in de gemeenschap wordt barmhartigheid bewezen omwille van hun leeftijd. Daartoe, zo zegt Benedictus, is de mens wel van nature geneigd (vgl. RB 37,1), maar een en ander wordt toch best ook ‘geregeld’, omdat *“altijd hun zwakheid in aanmerking [moet] worden genomen”* (RB 37,2).

De barmhartigheid jegens de zwakken loopt dus als een rode draad door de Regel. Ze veronderstelt een bewustzijn van eigen zwakheid. De zieken wordt op het hart gedrukt eraan te denken dat zij ter ere Gods gediend worden *“en zij mogen het hun broeders niet moeilijk maken door hun veeleisendheid”* (RB 36,4). Als Benedictus vraagt dat er rekening gehouden wordt met zwakheden, wil hij tegelijk dat degene die meer nodig heeft dan anderen zich *“vernedert om zijn zwakheid en niet groot gaat op de [betoonde] barmhartigheid”* (RB 34,4).

Benedictus onderscheidt drie typen van zwakheid. Er is de fysieke zwakheid (*infirmitas*), de geestelijke zwakte (*debilitas; imbecillitas*) en de karakterzwakte (*delicatus*). Maar of het nu gaat om ‘zonde in de ziel’ (RB 46,5) of aperte overtredingen van de Regel, altijd zal de barmhartigheid het laatste woord hebben (vgl. RB 27,1-4). Die is de vrucht van het zelfbewustzijn van de monnik, zoals Benedictus in de twaalfde trap van nederigheid beschrijft: *“Steeds is hij zich de schuld van zijn zonden bewust en is het hem alsof hij reeds voor Gods schrikwekkend oordeel moest verschijnen. Hij herhaalt dan ook voortdurend in zijn hart het woord van de tollenaar uit het evangelie, die met neergeslagen ogen sprak: ‘Heer, ik zondaar ben niet waardig mijn ogen ten hemel op te slaan.’”* (RB 7,64-65)

Het gelaat van de barmhartigheid

De monnikengemeenschap kan beschouwd worden als een Kerk-in-het-klein⁷. Zij vertoont alle trekken van de universele gemeenschap van gelovigen, die uit ‘heiligen en zondaars bestaat’⁸. Door haar bestaan is de monastieke gemeenschap binnen de Kerk teken en instrument van barmhartigheid, nog voordat zij deze op een of andere wijze in pastoraal handelen aanbiedt. In de mate dat de monnik en moniale nooit wanhoopt aan Gods barmhartigheid, zal de gemeenschap sacrament zijn van goddelijke barmhartigheid in het hart van de Kerk en in dat van de hedendaagse, in hoge mate gesecculariseerde samenleving. Zo zal de monastieke gemeenschap het gelaat van de barmhartigheid van de Vader weerspiegelen.

Henry Vesseur osb (°1959) is abt van de Sint Willibrordsabdij in Doetinchem (NL). Hij is er tevens novicemeester, oblatenvader en coördinator van het Stiltecentrum Betlehem.

NOTEN

- ¹ Citaat uit de *Regel van Benedictus* (verder afgekort als RB), hoofdstuk 4, vers 74.
In deze bijdrage wordt de vertaling van Frans Vromen osb gebruikt, uitgegeven door de Sint Willibrordsabdij (Doetinchem 1983).
- ² Vgl. Paus Franciscus, *Misericordiae Vultus. Het gelaat van de Barmhartigheid – Afkondiging van het Buitengewone Jubileum van de Barmhartigheid*, Libreria Editrice Vaticana / SRKK / Stg. InterKerk; vertaling uit het Italiaans door drs. H.M.G. Kretzers, eindredactie (SRKK): dr. L. Hendriks, 2015, verder afgekort als MV.
- ³ Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk*, n° 239.
- ⁴ Vgl. *Romeins Missaal*, 26ste zondag door het jaar; oorspronkelijk uit: *Sacramentarium Gelasianum* (8ste eeuw), n° 1198.
- ⁵ Zie voor deze thematiek: Christian Schütz osb, "Christozentrik", in: Michaëla Puzicha osb (red.), *Kommentar zur Benediktusregel*, EOS-verlag, St.Ottilien, 2002, blz. 18-20; 36-39.
- ⁶ Zie: Gregorius de Grote, *Het leven van Benedictus*, uit het Latijn vertaald en ingeleid door F. van der Meer en G. Bartelink met een nawoord door A. Zegveld osb, , Gottmer/Emmaus, Nijmegen/Brugge, s.d., blz. 71.
- ⁷ Vgl. E. von Severus, *Gemeinde für die Kirche*, Münster 1981.
- ⁸ Vgl. *Lumen Gentium* 8.

DRUKKERIJ

PEETERS n.v.

WAROTSTRAAT 50

3020 HERENT, BELGIË

Tel. (016) 49 03 07

fax (016) 48 14 86

E-mail: orient@orientaliste.com